TA’LIM JARAYONIDA MOTIVATSIYA VA UNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Toshkent amaliy fanlar universiteti
Tarix va filologiya o‘zbek tili va adabiyoti
yo‘nalishi 1 kurs talabasi
Risqiboyeva Nozima Tursunboy qizi
Ilmiy rahbar: Toshkent amaliy fanlar universiteti o’qituvchisi
Dilnoza Tulyaganova

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonida motivatsiyaning o‘rni, uning psixologik mohiyati hamda o‘quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, motivatsiyaning turlari, ichki va tashqi omillari, ta’lim samaradorligini oshirishdagi roli hamda pedagogik faoliyatda motivatsiyani shakllantirish usullari tahlil qilingan. O‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va bilim olishga bo‘lgan qiziqishni rivojlantirishda psixologik motivatsiyaning ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Motivatsiya, ta’lim jarayoni, psixologik xususiyatlar, ichki motiv, tashqi motiv, bilish faoliyati, o‘quv motivatsiyasi, pedagogik jarayon, shaxs rivojlanishi, qiziqish, rag‘batlantirish.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, innovatsion pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi hamda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillarining rivojlanishi o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabatini chuqur o‘rganishni talab etmoqda. Zamonaviy jamiyatda raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va yuqori salohiyatga ega kadrlarni tayyorlash ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bunday natijaga erishishda esa motivatsiya muhim psixologik omil sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki motivatsiya insonning har

qanday faoliyatini harakatga keltiruvchi ichki kuch bo‘lib, u o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, qiziqishi va intilishlarini shakllantiradi.

Ta’lim jarayonida motivatsiyaning mavjudligi o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi, bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishiga yordam beradi hamda ularning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Motivatsiyasi yuqori bo‘lgan o‘quvchi o‘z oldiga aniq maqsad qo‘ya oladi, duch kelgan qiyinchiliklarni yengishga intiladi va bilim olish jarayonida faol ishtirok etadi. Aksincha, motivatsiyaning sustligi o‘quvchida darsga befarqlik, o‘zlashtirish darajasining pasayishi va ta’lim jarayoniga nisbatan salbiy munosabatning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli motivatsiya masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Psixologik nuqtai nazardan motivatsiya inson ehtiyojlari, qiziqishlari, maqsadlari va qadriyatlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, shaxsning faoliyatini boshqaruvchi murakkab mexanizm sifatida talqin qilinadi. Ta’lim jarayonida motivatsiya nafaqat bilim olish istagini shakllantiradi, balki o‘quvchining emotsional holati, ijtimoiy faolligi va o‘ziga bo‘lgan ishonchiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, boshlang‘ich va o‘rta ta’lim bosqichlarida o‘quvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda motivatsiyani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, bugungi globallashuv jarayonida axborot texnologiyalarining keng rivojlanishi, raqamli ta’lim muhitining shakllanishi ham motivatsiya masalasiga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Zamonaviy o‘quvchi an’anaviy metodlardan ko‘ra interfaol, innovatsion va amaliy faoliyatga asoslangan ta’lim usullariga ko‘proq qiziqish bildiradi. Shu bois pedagoglardan dars jarayonida zamonaviy metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o‘yinli ta’lim va muammoli vaziyatlardan samarali foydalanish talab etiladi. Bu esa o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytirib, ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada ta’lim jarayonida motivatsiyaning mohiyati, uning psixologik xususiyatlari, o‘quvchilarning bilish faoliyatiga ta’siri hamda motivatsiyani shakllantirishning samarali pedagogik usullari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, motivatsiyaning ta’lim sifati va shaxs kamolotidagi o‘rni haqida fikr yuritiladi.

Asosiy qisim

Motivatsiya inson faoliyatining ichki harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, u shaxsni muayyan maqsad sari yo‘naltiradi hamda faoliyatni amalga oshirishga undaydi. Psixologik jihatdan motivatsiya ehtiyoj, qiziqish, intilish, maqsad va rag‘bat kabi omillar bilan uzviy bog‘liqdir. Ta’lim jarayonida motivatsiya o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, darsga qiziqishi va o‘quv faoliyatidagi faolligini belgilab beradi. Motivatsiyasiz ta’lim jarayonining samaradorligiga erishish qiyin, chunki o‘quvchi bilimni faqatgina tashqi talab asosida emas, balki ichki ehtiyoj va qiziqish asosida egallaganda yuqori natijaga erishadi.

Ta’lim motivatsiyasi o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi. Motivatsiya kuchli bo‘lgan o‘quvchi yangi bilimlarni o‘rganishga intiladi, mustaqil izlanadi, topshiriqlarni mas’uliyat bilan bajaradi va o‘z ustida ishlashga harakat qiladi. Bunday o‘quvchilar dars jarayonida faol bo‘lib, muammoli vaziyatlarni yechishga qiziqadi hamda ijodiy fikrlashga moyillik bildiradi. Shu jihatdan motivatsiya nafaqat bilim olish jarayonining tarkibiy qismi, balki shaxs rivojlanishining muhim omili ham hisoblanadi.

Psixologiyada motivatsiyaning turli nazariyalari mavjud bo‘lib, ular inson faoliyatining sabablarini izohlashga xizmat qiladi. Masalan, A. Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasida insonning fiziologik, xavfsizlik, ijtimoiy, hurmat va o‘zini namoyon qilish ehtiyojlari motivatsiyaning asosini tashkil etishini ta’kidlaydi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, inson ehtiyojlari qondirilgan sari uning yuqori darajadagi maqsadlarga intilishi ortib boradi. Ta’lim jarayonida ham o‘quvchilarning ehtiyojlarini

hisobga olish ularning o‘quv motivatsiyasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Motivatsiyaning turlari va ularning ta’limdagi o‘rni

Ta’lim jarayonida motivatsiya asosan ichki va tashqi motivatsiyaga bo‘linadi. Ichki motivatsiya o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan tabiiy qiziqishi va o‘zini rivojlantirish istagi bilan bog‘liq bo‘lsa, tashqi motivatsiya turli rag‘batlar, mukofotlar yoki jazodan qochish kabi omillar asosida yuzaga keladi.

Ichki motivatsiya ta’lim samaradorligini oshirishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Ichki motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchi bilim olish jarayonidan zavqlanadi, mustaqil ravishda qo‘shimcha ma’lumotlarni izlaydi va o‘z bilimini boyitishga harakat qiladi. Bunday motivatsiya o‘quvchining uzoq muddatli bilim olish faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi hamda uning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tashqi motivatsiya esa ko‘proq baho olish, ota-ona yoki o‘qituvchi maqtoviga sazovor bo‘lish, mukofotga ega chiqish kabi omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Tashqi motivatsiya qisqa muddatli natija berishi mumkin, biroq doimiy ravishda faqat tashqi rag‘batga tayanish o‘quvchining mustaqil faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli pedagoglar tashqi motivatsiyadan foydalanish bilan bir qatorda ichki motivatsiyani ham shakllantirishga alohida e’tibor qaratishlari lozim.

Motivatsiyaning psixologik xususiyatlari

Motivatsiya inson psixikasining murakkab va ko‘p qirrali jihatlaridan biri bo‘lib, u bir qator psixologik xususiyatlarga ega. Avvalo, motivatsiya shaxs faoliyatining yo‘nalishini belgilaydi. O‘quvchi nimaga intilsa, uning faoliyati ham shu maqsadga qaratiladi. Maqsadning aniq bo‘lishi esa ta’lim samaradorligini oshiradi.

Motivatsiyaning yana bir muhim xususiyati — faoliyatni faollashtirishidir. Yuqori motivatsiyaga ega o‘quvchi darsda faol qatnashadi, savollar beradi, fikr bildiradi va mustaqil ishlashga intiladi. Motivatsiya o‘quvchining emotsional holatiga

ham ta’sir qiladi. Darsga qiziqish bilan qatnashgan o‘quvchida ijobiy hissiyotlar kuchayadi, bu esa bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, motivatsiya individual xususiyatlarga ham bog‘liqdir. Har bir o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati, xarakteri va psixologik holati turlicha bo‘lgani sababli ularning motivatsiyasi ham bir xil bo‘lmaydi. Ayrim o‘quvchilar texnik fanlarga qiziqsa, boshqalari ijodiy yoki gumanitar yo‘nalishlarga moyil bo‘lishi mumkin. Shu sababli pedagog ta’lim jarayonida individual yondashuv tamoyiliga amal qilishi zarur.

Ta’lim jarayonida motivatsiyani shakllantirish usullari

Ta’lim jarayonida motivatsiyani shakllantirish pedagogning muhim vazifalaridan biridir. O‘quvchilarda bilim olishga qiziqishni rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan samarali foydalanish lozim. Jumladan, muammoli ta’lim, bahs-munozaralar, guruhli ishlash, loyihaviy faoliyat va o‘yin texnologiyalari o‘quvchilarning faolligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham motivatsiyani oshirishda katta ahamiyatga ega. Multimedia vositalari, elektron darsliklar, videodarslar va interaktiv platformalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Ayniqsa, zamonaviy raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarning mustaqil bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Pedagog tomonidan o‘quvchilarni rag‘batlantirish, ularning muvaffaqiyatini e’tirof etish va ijobiy psixologik muhit yaratish ham motivatsiyani rivojlantirishda muhim omillardan biridir. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samimiy munosabat, qo‘llab-quvvatlash va individual yondashuv o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi hamda ta’lim jarayonida faol bo‘lishiga yordam beradi.

Bundan tashqari, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish ham motivatsiyani shakllantirishda muhimdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida

ko‘proq o‘yin va qiziqarli topshiriqlar orqali motivatsiya shakllantirilsa, yuqori sinf o‘quvchilarida kasbiy yo‘naltirish, mustaqil loyiha va tadqiqot ishlari orqali motivatsiyani rivojlantirish samarali natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, motivatsiya ta’lim jarayonining eng muhim psixologik omillaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini samarali tashkil etishda katta ahamiyat kasb etadi. Motivatsiya o‘quvchining darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, uning bilish faoliyatini faollashtiradi hamda mustaqil fikrlash, izlanish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, zamonaviy ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirishda motivatsiyaning o‘rni beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
3. G‘oziev E.G‘. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
4. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2005.
6. Bozorov D. Ta’lim psixologiyasi va motivatsiya masalalari. – Toshkent: Tafakkur, 2019. 7. Xasanboyev J., To‘raqulov X. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.
8. Yo‘ldoshev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta’lim samaradorligini oshirish. – Toshkent: Sharq, 2016.

Internet manbalari: www.cspu.uz www.ziyonet.uz www.edu.uz www.scholar.google.com